

DĚJINY ZACHYCENÉ V SÍTI. ODSUN/ VYHNÁNÍ V HYPERTEXTU WIKIPEDIA

Václav Smyčka

Dne 10. prosince 2005 ve čtvrt na jednu ráno se rozhodl anonymní uživatel z Vídně několika kliky připojit ke stávajícímu německému článku o českém městě Kadani krátkou poznámkou.¹ V jedné větě zde maximálně věcně informoval o zřízení malé pobočky koncentračního tábora ve městě během druhé světové války. Zařadil se tím na konec dlouhé řady autorů, kteří dosud svými úpravami a příspěvy utvářeli podobu tohoto textu. Netrvalo však ani minutu a jeho větu opět smazal jiný uživatel.²

Tato banální událost se nijak neliší od 169 jiných úprav,³ které zatím vedly k aktuální podobě článku,⁴ a dalších tisíců změn, které probíhají každý den v celé Wikipedii. Úpravám se někdy daří přetrvat dlouhé roky a stanou se pevnou součástí wikipedické sítě, jindy, jako v tomto případě, je jejich mediální život velice krátký. Dohromady tak toto soupeření názorů, jejich vyjednávání a vytlačování vytváří mimořádně tékavou hladinu jen zdánlivě klidného wikipedického oceánu. Co ale rozhoduje o tom, že určitý názor pronikne a stane se součástí článku?⁵ Jak se rozděluje moc nad informacemi a jejich vyzněním v největší současné encyklopedii světa? A konečně, co zkoumání tohoto mladého média může vypovědět o současném stavu vyrovnávání se s obtížnou minulostí odsunu/vyhnání německého obyvatelstva z Československa?

1 Srov. <http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Kada%C5%88&diff=11491817&oldid=11086588>. Stav všech zde uvedených wikipedických článků a veškerých proměnných hodnot s nimi souvisejících je vztažen k 3. 1. 2013.

2 Srov. <http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Kada%C5%88&offset=&limit=500&action=history>. Nahlédnuto k 3. 1. 2013.

3 Srov. <http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Kada%C5%88&action=info>. Vztaženo k 3. 1. 2013, 11:20.

4 Rozuměj k 3. 1. 2013.

5 Wikipedický článek dnes pravděpodobně tvoří jeden z nejvýznamnějších informačních zdrojů Němců a Rakušanů o Kadani. V roce 2012 činila průměrná návštěvnost článku *Kadaň* na německojazyčné mutaci Wikipedie 760 návštěv za měsíc. Srov. <http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Kada%C5%88&action=info>.

Tato úvaha má za cíl nabídnout alespoň částečnou odpověď na tyto otázky. V několika fragmentárních sondách se pokusí popsat, jak se utváří v hypertextu Wikipedie obraz českých dějin. Konkrétně se pak zaměří na problematiku odsunu/vyhnání. Důvodem pro volbu tohoto tématu je jeho mezinárodní povaha, která nabízí možnost nahlédnout do fungování otevřené sítě v jejím nadnárodním rozměru mnoha paralelních jazykových mutací. Současně však zvolený důraz na mediální stránku reprezentace dějin může zpětně prozradit i mnoho o dnešním stavu kolektivního vzpomínání na tuto mimořádně tíživou součást naší minulosti. Studie se tedy bude snažit udržet oboustranně obohacující rovnováhu mezi mediálně teoretickou a konkrétní historickou linií tázání.

Jednání

Banální případ vídeňského uživatele a jeho neúspěšný pokus spoluurčovat výklad dějin města Kadaně by bylo možné přejít bez povšimnutí, kdyby se o tři roky později, 21. ledna 2008 odpoledne, neobjevila ve stejném německém článku o Kadani téměř totožná věta. Ta opět stručně informovala o existenci pobočky koncentračního tábora Flossenbürg za druhé světové války. Autorem byl pravděpodobně jiný uživatel, tentokrát z německého Mnichova. Avšak ani v tomto případě věta nevydržela déle než hodinu a deset minut. Tím, kdo tento příspěvek smazal, byl stejně jako před třemi lety uživatel s přezdívkou AHZ. Od roku 2008 se už dále nikdo nepokusil doplnit článek poznámkou o pobočce.

Tyto dva příklady ukazují, že mocenské vztahy ve Wikipedii nejsou jen otázkou momentální situace, ale mohou dlouhodobě přetrvávat. V takovém případě mají tyto vztahy prakticky cenzurní funkci.⁶ Za hladkou tvář wikipedického článku se tedy skrývá složité předivo mocenských vztahů a tvrdý boj o podobu reprezentovaných dějin, který určuje, zda úprava zůstane, nebo bude nemilosrdně smazána a překryta jiným výkladem. I s odstupem několika let se pak nemusí určitým faktograficky i lidskoprávně korektním informacím a výkladům dařit proniknout do článků a spoluvytvářet zde obraz minulosti. Tato „vyobcovaná“

6 Pojem cenzura je zde užíván v kontextu tzv. nové cenzury (new censorship), tedy obnoveného zájmu o cenzurní mechanismy v kultuře (od 80. let), které nejsou popisovány v jednoduchých vztazích ovládající – ovládaný, ale vychází z foucaultovského pojetí moci jako rozptýleného pole. Toto zkoumání cenzury se již nezajímá o její „tvrdé“ projevy (přímé institucionální zásahy), jako spíše o rozpuštěné hranice vyslovitelnosti, které v kultuře působí skrze ekonomickou, sociální motivaci vypovídání. Srov. TOMÁŠ PAVLÍČEK, PETR PÍŠA, MICHAEL WÖGERBAUER, *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře*, Brno 2012, s. 9–12.

minulost sice bude přežívat v prostředí odborníků a zájemců, avšak mezi laickou veřejností a její kolektivně sdílené představy o minulosti má tímto přístup zamezen.

Běžný střet ve Wikipedii však může nabývat i citelně větších rozměrů. Zůstaneme-li u stejného článku, jen dva měsíce po posledním sporu o pobočku koncentračního tábora se na tomtéž německojazyčném článku o Kadani rozhořela jiná zarputilá „přestřelka“. Jednalo se v ní jen o jediné slovo. Uživatel ze Severního Porýní-Vestfálska doplnil 24. března 2008 v 20:58 na konec věty, která říkala, že v roce 1945 bylo německé obyvatelstvo Kadaně vyvlastněno a vyhnáno, ještě dodatečně „a vražděno“ („ermordet“). Do minuty připsané slovo smazal jiný uživatel s přezdívkou STBR, taktéž z Německa. Během následujících dvaceti minut se zmínka o vraždění v článku objevila a zmizela ještě celkem šestkrát. Teprve potom první uživatel sporu zanechal a věta zůstala v původní podobě.

Ještě mnohem rozsáhlejší střet se srovnatelným obsahem zažil obdobný článek o městě Děčín. Zde souvislé mazání a obnovování jen mírně rozdílých verzí, které taktéž popisovaly odsun/vyhnání obyvatelstva v roce 1945 do Německa, trvalo dokonce téměř celý měsíc od 24. března do 20. dubna 2006. Jednalo se přitom o to, zda je správný výrok, že z Děčína byli odsunuti Němci, „kteří se nevyjádřili proti obsazení Československa nacisty“,⁷ nebo výrok, že z Děčína byli odsunuti „téměř všichni Němci“.⁸ I zde zvítězili ti, kdo po celý měsíc bránili původní (zde první uvedenou) verzi.⁹

Tento mocenský rozměr otevřeného hypertextu je o to víc překvapující, o co byl dosud internet považován za mimořádně demokratické médium. Také Aleida Assmannová, jedna z nejvýraznějších osobností moderních paměťových studií, považuje internet za naprosto otevřené médium, ve kterém neprobíhá „žádný předvýběr a žádné hodnocení zde obíhajících informací“.¹⁰ Internet pro Aleidu Assmannovou „existuje mimo společenské instituce, a tak i dosud stále ještě v maximální míře mimo instance autorizace a cenzury“.¹¹ Tato líčená idyla nemá

7 Srov. <http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Kada%C5%88&diff=15889576&oldid=15095244>, nahlédnuto 3. 1. 2013.

8 Srov. <http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Kada%C5%88&diff=15889576&oldid=15095244>, nahlédnuto 3. 1. 2013.

9 Ani tato formulace však dlouho nevydržela a o rok a půl později byla opět radikálně pozměněna.

10 ALEIDA ASSMANN, *Der lange Schatten der Vergangenheit*, München 2006, s. 245: „keine Vortexturierung und Bewertung der sich dort herumtreibenden Informationen“.

11 A. ASSMANN, *Der lange Schatten der Vergangenheit*, s. 245: „Das Internet existiert jenseits gesellschaftlicher Institutionen und damit derzeit auch noch weitgehend jenseits der Instanzen der Autorisierung und Zensur.“

mnoho společného s příklady bouřlivých sporů a vytlačování. Popis Aleidy Assmannové platí pro hypertext Wikipedie jen do té míry, pokud v tomto médiu existuje jistá hierarchie funkcí s různými pravomocemi včetně práva „správců“ zablokovat článek či vykázat uživatele za opakovaný vandalismus. Tyto prostředky se ale používají jen zřídka a nepatří k jeho „normálnímu“ fungování. Současné je i z uvedených příkladů jasné, že tyto institucionální prostředky se nepodílejí na běžném vyjednávání autorů o minulosti. Deklarovaná pravidla Wikipedie tvoří pouze všeobecné zásady psaní faktografického textu (snaha o objektivitu, citace pramene atd.).¹² Jak tedy potom vznikají cenzurní mechanismy v takto otevřeném médiu, v němž neexistují žádné závazné postupy, které by prováděly schvalování obsahu článků, a kde anonymní autoři nenesou žádnou zodpovědnost za své výroky a chování? I když ve wikipedickém hypertextu neexistují žádné instituce, které by závazně určovaly, co je a co není možné vyjádřit, musí zde fungovat očividně jiné, neinstitucionální, avšak v konečném důsledku stejně dokonalé mechanismy, které jsou schopné blokovat některé výklady i několik let.¹³

Vysvětlení různých koalic a jejich střetů by se dalo hledat jednoduše v tradičních národních rámcích výkladu minulosti. Podle něho by Němci hájili svůj pozitivní obraz v dějinách na úkor Čechů a Češi zase naopak. Uvedené příklady konfliktů jsou ale v tomto ohledu překvapivé. Spor mezi autory odmítnutých výroků a jejich odpůrci není možné v žádném z případů převést na střet národních tradic. Uživatelé přihlášení pod německým, případně rakouským IP stojí ve všech případech na obou stranách sporu. I když se čeští uživatelé Wikipedie někdy také objeví při tvorbě článků s česko-německou tematikou v německojazyčné mutaci, ve výrazných sporech s německými či rakouskými kolegy se ocitají velice zřídka. Nejčastěji mazané výroky nakonec není ani vždy možné spojit

12 O co jsou tato pravidla (http://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Pravidlo_Wikipedie, nahlédnuto 3. 1. 2013) méně závazná, o to se častěji stávají součástí argumentace v tzv. „diskuzích“, tedy v prostoru určeném ke komentáři a přímé výměně názorů mezi autory. Za tuto poznámku děkuji Mgr. Stefanu Segi.

13 Kritičtější názor na užívání institucionálních prostředků k ovlivnění výsledných článků zastává německá badatelka Maren Lorenz, která vidí v této hierarchii velké ohrožení demokratického utváření obsahu Wikipedie. Maren Lorenz zmiňuje jako nejnebezpečnější jev možnost výjimečně upravovat obsah historie článků, tedy některé příspěvky mazat nejen ze samotného textu, ale i z archivu článků – tedy z celého média. Taková změna by byla pro běžného uživatele nedohledatelná. Srov. text Maren Lorenz v tomto čísle časopisu Dějiny – Teorie – Kritika.

14 Tuto změnu perspektivy umožňují samotné funkce softwaru. Skrze funkci „příspěvky“ (Beiträge) v archivu („Versionsgeschichte“) článek je možné zaměnit chronologickou perspektivu jediného článku za chronologický vývoj příspěvků jednotlivých autorů.

s určitým národním rámcem. V případě regionálních dějin německé a částečně i české jazykové mutace často působí rušivě jakékoli zmínění vypjatých a nacionálně přexponovaných momentů dějin. Zdá se tedy, že v otázce odsunu/vyhánění na Wikipedii názorové hranice neprobíhají po hranici státní, ale mnohem spíše napříč státy. Je tedy třeba zahodit hrubé národní rámce a přejít k mnohem jemnějším nástrojům, které by pomohly lépe popsat mocenské vztahy a pravidla vyjednávání minulosti v tomto médiu.

Společenství

Hypertext Wikipedie však není pouze sítí vědění, v níž spolu soupeří názory, výkladové rámce a konkrétní informace. Současně se jedná i o sociální síť, ve které se autoři potkávají a vytvářejí (byť velice specifické) společenské vazby. Pokud se zamění dosavadní perspektiva, která se věnovala střetu jednotlivých výroků, za perspektivu věnující se samotným autorům, dostane se do ohniska zájmu i nová klíčová otázka, která může pomoci najít odpověď na otázky předešlé – jaká je motivace autorů psát na Wikipedii?¹⁴

Část uživatelů, kteří na sebe narazí při práci na wikipedických článcích, se nepotkává poprvé, ale znají se již z úprav jiných, příbuzných článků. I když se při práci na článcích, jako je v německé mutaci ten o Děčíně, dosud potkalo již celkem 147 různých autorů a na článcích měst, jako jsou Karlovy Vary, Brno, nebo třeba článku Sudetští Němci, tento počet editujících uživatelů stoupá dokonce ke čtyřem stům, opakuje se mezi nimi vždy menší skupina těch nejaktivnějších autorů, kteří se cíleně a plošně zaměřují na tematiku česko-německých vztahů v minulosti. Může se jednat třeba o německé slavisty, jako je Tilman Berger z Tübingen, o profesionální historiky a archiváře (například švýcarský wikipedista s českou přezdívkou Hejkal) a další desítky amatérů, kteří se z různých důvodů zajímají o toto téma. I když je takovéto jádro několika desítek nejaktivnějších autorů stále příliš široké a anonymní na to, aby se mezi sebou tito autoři všichni navzájem, či dokonce osobně znali, vzniká zde přesto společné povědomí o shodných zájmech a společném cíli. Ve vědomí těchto aktivních autorů se tak utváří jakési „představované společenství“.

Tohoto mechanismu „představovaného společenství“ (imagined community) si povšiml Christian Stegbauer,¹⁵ který v této souvislosti poukázal na základní

15 CHRISTIAN STEGBAUER, ALEXANDER RAUSCH, *Strukturalistische Internetforschung. Netzwerkanalysen internetbasierter Kommunikationsräume*, Wiesbaden 2006, s. 243.

dílo Benedicta Andersona.¹⁶ Podle Stegbauera není možné posuzovat participaci autorů Wikipedie podle tradičních, z individuální perspektivy vycházejících teorií jednání, protože anonymní prostředí Wikipedie neumožňuje běžné druhy motivace kolektivní práce. Nefungují zde tradiční formy osobního uznání, jako je společenská reputace nebo pozornost kolektivu. Také o tvorbě společných hodnot a statků, ze kterých by vyplývaly pro jednotlivé participanty výhody, se dá stěží uvažovat. Tím, co motivuje autory ke společné práci na hypertextové síti, je ale podle Stegbauera jakási „ideologie Wikipedie“ (Wikipedia-Ideologie), která je spojena s touhou vytvářet společný kontext (v tomto případě je metafora textu na místě) a budovat pozice uvnitř tohoto svěbytného společenství. Hlavní hodnotou společenství je tak utváření kvalitní a co největší sítě článků, které by obsáhly a sjednotily co nejvíce vědění. Na místo bezprostředního užítku nastupuje pocit spoluzodpovědnosti za celý projekt. Uznání a pozornost se zde radikálně mění v souvislosti s tím, jak vzniká nové vědomí abstraktního publika, které se odvíjí od vznikajícího „představovaného společenství“. Toto pomyslné publikum se již netýká autora jako osoby, ale pouze jeho role ve společenství wikipedistů.

Vedle tohoto jádra autorů, kteří sdílí představu pomyslného společenství a z něho vyplývající abstraktní roli, se však na tvorbě článků podílí i mnohem větší počet autorů, kteří se aktivní úpravy článků účastní jen občas, nebo dokonce výjimečně. Zatímco tedy úzká skupina autorů, kteří tvoří jádro komunity, edituje články velice často, velká masa autorů se přihlásí na Wikipedii jen jednou a doplní jedinou poznámku. V úvodním příkladu zmíněný uživatel AHZ tak například 9. prosince 2012 provedl dokonce celkem 39 úprav.

Pokud z této perspektivy nahlížíme na jednání autorů, můžeme mnohem lépe popsat mechanismy střetávání, výběru a zatlačování názorů. Zatímco noví a příležitostní uživatelé vstupují zvnějšku do mediálního prostoru proto, aby zde vyjádřili svůj názor nebo nechali zaznít některé opominuté informace, jádro společenství se naopak snaží těmto odstředivým tendencím bránit a udržovat v zájmu funkční jednoty média co největší uzavřenost a neproblematičnost textů. Pověštinou se proto tito jádroví uživatelé zaměřují na mazání a mírnění stávajících výroků. Motivací velké masy příležitostných a jednorázových autorů je tedy uplatnit zde svoji perspektivu dějin, a tím i dosáhnout ve vnějším světě uznání. Naopak jádro uživatelů je motivováno svojí představou o společenství a svojí rolí v projektu. Tato motivace samozřejmě u první skupiny chybí.

16 BENEDICT ANDERSON, *Představy společenství*, Praha 2008.

Avšak také jádrové společenství autorů je náchylné ke štěpení. Protože se jeho motivace odvíjí od představy ideální podoby sítě, rozpadají se tyto skupiny společně s rozdíly v této představě. Paradoxně právě takový spor, ve kterém nešlo primárně o rozdílné výklady česko-německých vztahů, ale o rozdílnou představu o formě wikipedického článku, vedl k rozsáhlé „revertovací válce“ (sporu, v němž autoři opakovaně soupeří o uplatnění své verze článku) a měsíčnímu zablokování stránky „Vysídlení Němců z Československa“ v srpnu a září 2012.¹⁷ Tento spor, ve kterém se jednalo o základní otázku, zda je možné v článcích používat hodnotové, byť konsenzuální výroky, je však možné vnímat i jako analogický spor k popsáním rozporům mezi „jádem“ motivovaným projektem a nahodilými autory, kteří hledají uznání partikulárního výkladu. Zatímco první skupina se snažila v článku dosáhnout výkladu s maximálně formalizovanými a kvantifikovatelnými fakty, druhá skupina měla za to, že právě i jistá hodnotová a afektivní součást událostí odsunu/vyhnání (například zmínka o utrpení obětí) je nevyhnutelně nutnou podmínkou pro porozumění a plný popis historické situace.

Ať je tedy příčinou soupeření a vytlačování výroků rozdílná představa o ideální podobě textu, národní, nebo ještě jiné výkladové rámce, probíhá zde vždy vedle odstředivých tendencí současně vnitřní autocenzurní proces, který má tendenci co nejvíce omezovat tuto polyfonii různých partikulárních pamětí a výkladů. Ve spojení s širokou recepcí čtenářů tak nakonec může mít otevřenost hypertextu za následek nečekanou petrifikaci dominantních výkladových vzorců.

Vyprávění a identita

Obraz odsunu/vyhnání německého obyvatelstva z Československa však přece jen není v české ani německé mutaci jednotný. Ve způsobu reprezentování poválečných událostí se totiž výrazně odlišují dva druhy článků – ty, které se zaměřují na regionální dějiny a na obecné národní dějiny, a ty, které se věnují konkrétně odsunu/vyhnání a s ním spojeným událostem. Tento rozdíl regionálních a holistických národních dějin na jedné straně a tematicky zaměřené sítě článků na straně druhé je pak nejvýraznější právě v české jazykové mutaci.

Jako příklad regionálních dějin zde poslouží oddíly historie na stránkách českých a moravských pohraničních měst s většinově německým obyvatelstvem v předválečném období. Jejich stránky mají nejsilnější tendenci mlčet, či ale-

17 Srov. http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Vys%C3%ADlen%C3%AD_N%C4%9Bmc%C5%AF_z_%C4%8Ceskoslovenska&offset=20120824071802&action=history. Nahlédnuto 3. 1. 2013.

spoň opomíjet bezprostředně poválečné události. Minulost a konečný odsun/vyhnání původního německého obyvatelstva se zde omezují nejčastěji na jednu krátkou větu. Historie mnoha měst, jako například Brna, Děčína nebo Karlových Varů atd., pak dokonce neobsahují žádnou zmínku o odsunu/vyhnání.¹⁸ Jen o něco lépe na tom jsou holistické národní dějiny. Jedná se především o základní článek historického vědění v českojazyčné mutaci – Dějiny Česka. V tomto rozsáhlém textu, který líčí události na území „Česka“ od paleolitu (první kapitola) po předsednictví České republiky v EU (kapitola Samostatná Československá republika) jako kontinuální proces formování a vývoje českého národa, je věnována odsunu německého obyvatelstva jedna obsáhlejší věta.

Naproti tomu samotný článek *Vysídlení Němců z Československa* je i přes dramatické soupeření názorů na ideální podobu článku mimořádně faktograficky bohatý. Na základě odborné literatury¹⁹ dokonce popisuje i část zdokumentovaných násilností a masakrů.²⁰ Skrze spleť odkazů se kolem tohoto centrálního textu soustředí množství dalších článků, které se blíže věnují lokálním událostem (Brněnský pochod smrti, *Švédské šance*, *Ústecký masakr aj.*). Vzniká tak malá, mimořádně subverzivní síť uvnitř velké sítě stránek věnovaných českým dějinám. Rozsahem a podrobností *Vysídlení Němců z Československa* dokonce překonává i analogický článek v německojazyčné mutaci hypertextu. Zatímco se tedy v regionálním a celistvém národním výkladu poválečný odsun/vyhnání téměř nevyskytuje, tematické články se mu věnují nečekaně otevřeně a podrobně.

Co je příčinou mlčení na jedné straně a neobyčejně pečlivé dokumentace, která se obsesivně zaměřuje na násilné zločiny odsunu, na straně druhé? K vysvětlení této nevyrovnanosti uvnitř jediného hypertextu je třeba se zaměřit na pragmatický význam vyprávění dějin. Žánr regionálních dějin, stejně jako celistvých národních dějin, je tradičně spojen s identitotvornou funkcí. Předmětem takového vyprávění je formování a vývoj určité identity, s níž je spojen i jejich modelový čtenář. Takové vyprávění říká svému čtenáři, „jaký má původ a kým je“. Proto je zde také mnohem větší tlak na jeho jednotu a kontinuitu. Teprve kontinuální narativní linka může dosáhnout této identitotvorné funkce. Historický narativ s touto funkcí je mimořádně citlivý na subverzivní prvky, které by mohly jeho

18 Informace se vztahuje k současnému stavu. V oddílu *Historie 20. století* článků *Brno a Děčín* se informace o odsunu německého obyvatelstva objevily v minulosti. Po krátké době však byly smazány.

19 TOMÁŠ STANĚK, *Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu – srpnu 1945*, Praha 1996.

20 To však v žádném případě neznamená, že nebyl stejně jako každá jiná reprezentace minulosti přinejmenším svojí selektivností a fokalizacemi popisu interpretující.

jednotu porušovat. Z toho důvodu jsou informace o německojazyčném obyvatelstvu a s ním i celém odsunu/vyhnání z dějin pohraničních měst co možná nejdůsledněji vyloučeny, nebo omezeny na nejnnutnější konstatování. Podobnou identitotvornou funkci si nese také žánr národních dějin. Nepřerušovaný výklad *Dějin Česka* od paleolitu po současnost, na jehož konci stojí dnešní čtenář, vnáší jednotu a pořádek do nekonečného množství událostí a touto zpětnou projekcí zakládá národní identitu čtenáře. Ten skrze toto vyprávění získává pevně zakotvení v dějinách a účast na společenství, které přesahuje život jedince. Ani zde tedy nemá místo informace o „jiném“, které bylo z národních dějin „odsunuto“.

Pokud bychom měli být přesnější, toto „jiné“ v národních a regionálních dějinách zůstává, a sice právě v této svěbytné podobě chybění. Zamčený „kontext“ textu regionálních a národních dějin se zpátky vrací jako neobvykle podrobné líčení v tematických článcích přímo o odsunu/vyhnání. Zde však již nepřijemný výklad nenarušuje lokální a národní identitu čtenáře.

Text

Dosud stál v centru zájmu této studie autor, jeho názory a sociální rámce. Vycházelo se z pojetí wikipedického textu jako neproblematické intencionální a autonomní výpovědi uživatele. Tato perspektiva má ale své limity. I když uznáme, že autor románu přece jen nemusí být úplně „mrtev“, autor wikipedického článku z perspektivy čtenáře zajisté je. Fakta se dávají čtenáři ve své průzračné evidenci, a pokud se výjimečně objeví operátor vypovídání, jde o příznak maximálně konvencionalizovaného implicitního autora. Jako by se zde instance autorství zcela ztrácela. Tuto obecnou tendenci faktografických textů zde stvrzuje banální skutečnost, že počet autorů wikipedických textů se pohybuje povětšinou v řádech stovek. Například v článku *Sudetští Němci* (*Sudetendeutsche*), na kterém se dosud podílelo 968 úpravami 323 různých uživatelů, připadá na jednoho autora pouze 3,7 slova.²¹ Proto je třeba doplnit perspektivu intencionálního jednání autorů o perspektivu zaměřenou čistě na text.

21 Srov. <http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Sudetendeutsche&action=info>, nahlíženo 3. 1. 2013.

V roce 2003 se podařilo odborníkům na nová média z Cambridské univerzity Fernandé Viégas a Martinu Wattenbergovi vizualizovat tzv. „History flow“, tedy proměnu autorských podílů wikipedických článků v čase. Jejich publikovaná studie se mezitím stala základní literaturou zkoumání hypertextových sítí s otevřenou participací: FERNANDA VIÉGAS, MARTIN WATTENBERG, DAVE KUSHAL, *Studying Cooperation and Conflict between Authors with history flow Visualizations*, Wien 2004. Dokument je též přístupný na http://alumni.media.mit.edu/~fviegas/papers/history_flow.pdf.

Na úrovni textu se neustálé vyjednávání o minulosti projevuje jako palimpsest. Při úpravách z původních výpovědí postupně mizí některé části, avšak celkový rámec a uspořádání informací může nadále „prosvítat“ a přes dílčí změny organizovat pozměněný text. Při opakované úpravě tak původní text pod novými vrstvami mizí teprve postupně. Jako příklad zde může posloužit popis dramatických událostí v Kadani v březnu 1919. Na třech úpravách jediného odstavce, které se vystřídaly v průběhu necelých tří let, lze pozorovat, jak se při zachování celkového rámce vyprávění proměňoval samotný výklad událostí. Od vyznění silně protičeskoslovenského přes mírnější líčení, které využívá hledisko třetí osoby (švýcarských novin), až po podání maximálně relativizované.

1. 6. 2005, 7:27

Am 4. März 1919 demonstrierten die Kaadener mit Hunderttausenden anderen Sudetendeutschen nach dem Aufruf aller Parteien des Sudetenlandes (insbesondere des Sozialdemokraten Josef Seliger) friedlich für das Selbstbestimmungsrecht und den Verbleib bei Österreich. Die tschechische Polizei schoss in die Menge. Im Sudetenland starben 54 Menschen, darunter Frauen, Kinder, Greise. Kaaden an der Eger hatte den höchsten Blutzoll zu leisten. In einem Ehrengrab am Friedhof wurden sie bestattet (es wurde nach der Wende wieder eingeweiht!).

1. 6. 2005, 8:11

Am 4. März 1919 demonstrierten die Kaadener mit Hunderttausenden anderen Sudetendeutschen nach dem Aufruf der Landesgruppe der Sozialdemokraten, anlässlich des Wahltages zur österreichischen Nationalversammlung Demonstrationen und einen Generalstreik durchzuführen, friedlich für das Selbstbestimmungsrecht und den Verbleib bei Österreich. Die tschechische Polizei schoss in die Menge. Nach Mitteilung der Neuen Züricher Zeitung vom 7. März 1919 wurden in Kaaden 17 Personen getötet, 30 schwer und 80 leicht verwundet. In einem Ehrengrab am Friedhof wurden die Toten bestattet. Es wurde nach der Wende wieder eingeweiht.

10. 1. 2008, 15:09

Am 4. März 1919 demonstrierten die Kaadener Sudetendeutschen nach dem Aufruf der Landesgruppe der Sozialdemokraten anlässlich des Wahltages zur österreichischen Nationalversammlung für das Selbstbestimmungsrecht und den Verbleib bei Österreich. Es kam zu einer Auseinandersetzung mit dem in der Stadt stationierten tschechischen Militär. Nach Mitteilung der Neuen Züricher Zeitung vom 7. März 1919 wurden in Kaaden 17 Personen getötet, 30 schwer und 80 leicht verwundet. In einem Ehrengrab am Friedhof wurden die Toten bestattet. Es wurde nach der Wende von 1989 wieder eingeweiht.

Pres velkou podobnost všech verzí se vyznění událostí v průběhu tří let výrazně posunulo. V poslední úpravě pak došlo i ke změně měřítka, v němž jsou události nahlíženy. Tím, že celorepublikovou perspektivu vystřídala perspektiva lokální, proměnila se i masová manifestace za národní sebeurčení s desítkami obětí „žen, dětí a starců“ v pouhé místní neštěstí. Tuto plastičnost textu umožňují extrémní otevřenost autorských práv uvnitř Wikipedie.

Rozpad instance autorství má významné důsledky především pro vztahy mezi různými jazykovými mutacemi média. Protože se touto otevřeností stává překládání a kopírování v rámci Wikipedie povoleným (neexistuje povinnost uvádět původ ani autora překladu), otevírá se zde obrovský prostor pro výměnu textů. Inspirace, parafrázování či doslovný překlad tak tvoří běžnou součást ekonomie média. Významné místo v tomto procesu zaujímá i anglická jazyková mutace, která často funguje jako zprostředkovatel, kde se střetávají jak čeští, tak i němečtí a jiní autoři. Právě zde nejčastěji dochází k překladům fragmentů z různých národních jazyků. Vedle hypertextových odkazů z jedné jazykové mutace do druhé se tedy texty propojují i mimořádně významnou intertextovou směnou.

Jako příklad může posloužit tentýž odstavec, u něhož jsme dosud sledovali postupný palimpsestový přepis. Poté co se původně mimořádně subverzivní líčení v lednu 2008 proměnilo v poměrně neškodný popis lokálního neštěstí, stal se odstavec potenciálně přijatelným nejen pro německou, ale i českou stranu. Zde dosud v článku Kdaň chyběla jakákoli informace o událostech z roku 1919. Proto se na začátku prosince 2008 rozhodl český wikipedista s přezdívkou VitVit odstavec přeložit a 5. prosince v 12:35 ho bez jediné poznámky vložil do českého článku.

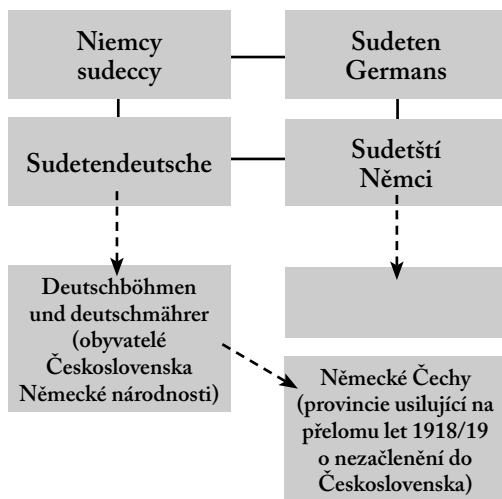
Je možné, že skrze masivní překladovou činnost bude docházet k stále většímu propojování různých jazykových mutací. To by mohlo vést i k přibližování národních výkladových rámců a postupné globalizaci historického vědění. Na druhou stranu je tento proces vždy současně spojen i se zapomínáním. Z jedné jazykové mutace do druhé mohou obíhat pouze ty texty, které se již předem přizpůsobily. Mimořádnou roli zde tedy stále hrají autocenzurní procesy, jimž jsme se věnovali v první části studie.

Tvar sítě

Ať se dosud toto zkoumání věnovalo jednání autorů nebo intertextovým vztahům, zůstávalo stále v horizontech jednotlivých článků. Pro co možná nejúplnější popis toho, jak se utváří a obíhá historické vědění ve Wikipedii, je třeba doplnit dosavadní průzkum o třetí rovinu – o rovinu síťového zapojení a celkovou strukturu článků. Protože čtenář při hledání potřebných informací povětšinou

prochází hned několika články, utváří se významy v otevřeném hypertextu, jakým je Wikipedie, až v sousedské koexistenci celistvých sítí článků. Kudy tato cesta čtenáře vede, na jaké články při ní může narazit a jaká sousedství přitom vzniknou, určuje právě „tvar“ sítě – způsob propojení a celkový výběr článků dané jazykové mutace. Pro rozsáhlý výzkum struktury, tvaru a propojenosti historického vědění v hypertextu Wikipedie je třeba teprve vyvinout patřičné způsoby vizualizace. Prozatím je však možné provést alespoň dílčí sondy, a zmapovat tak úzce vymezené tematické okruhy. Avšak již ty naznačují zajímavé výsledky.

I když se po faktografické stránce česká a německá jazyková mutace ve velké míře podobají, zdá se, že samotný tvar tohoto vědění – struktura a propojenost článků – se výrazně liší. Vezměme si za nulový, orientační bod v hypertextu klíčový článek česko-německých vztahů Sudetští Němci. Tento článek má svůj ekvivalent v patnácti různých jazykových mutacích, mezi nimi i v čtyřech nejrelevantnějších mutacích pro střeoevropský prostor, tedy kromě české i v německé, polské a všeobecně dominantní anglické verzi.

Všechny články mají (snad kromě polského) srovnatelnou délku. Při bližším pohledu se ale ukáže, že německý hypertext obsahuje kromě článku *Sudetendeutsche* ještě jiný, dokonce o něco obsáhlejší text *Deutschböhmen und Deutschmährer* (čeští Němci a moravští Němci). Obdobný článek jako *Deutschböhmen und Deutschmährer* se však v české mutaci nevyskytuje. Hypertextový odkaz z německého článku na český ekvivalent (funkce přepínání jazykových mutací na levé liště) pak nevede k očekávanému popisu dějin Němců v Čechách, ale k článku Německé

Čechy, který se věnuje krátkodobě existující provincii Deutschböhmen usilující na přelomu let 1918 a 1919 o nezačlenění do Československa. Zatímco termín *Sudetendeutsche/sudetští Němci* pochází od nacionalistického novináře Franze Jessera, který ho použil poprvé až v roce 1903 a již od té doby se úzce váže na vyhrocenou nacionální situaci ve 20. století, nenese pojem čeští Němci žádné takové radikální konotace. Tomu odpovídá i obsah obou článků věnovaných výslovně „sudetským Němcům“. Text *Sudetendeutsche* se věnuje z podstatné části událostem kolem mnichovské dohody, záboru pohraničí, války a odsunu/vyhnání. Zaostření perspektivy na události 30. a 40. let 20. století je ale ještě mnohem radikálnější v českém článku *Sudetští Němci*. Pouze kolem 6% textu se zde věnuje dohromady geografickému vymezení a dějinám před vznikem samostatné Československé republiky. Naopak článek *Deutschböhmen und Deutschmährer* popisuje rozsáhlé dějiny německy hovořícího obyvatelstva v Českých zemích a až ve své druhé polovině se dostává ke vzniku samostatného Československa a následným událostem.

Oproti dvěma německým textům, které se zaměřují na celé dějiny Němců v Čechách v jejich kontinuitě (zde se opět ukazuje identitotvorný význam jednotného historického vyprávění) a sledují původ česko-německých sporů již hluboko v 19. století, koncentruje česká mutace veškeré informace pouze okolo mnichovské krize, války a výsledného odsunu. Německy hovořící obyvatelstvo se v české mutaci media jakoby vynořuje z temnoty dějin teprve až na počátku 20. století, rychle se dostává do prudkého světla reflektorů pomyslně umístěných v okamžiku mnichovské krize a opět mizí jako nevitáný cizinec s koncem války.

Takový výklad je závažný v tom, že nevyplývá pouze z jediného článku, ale generuje ho celé hypertextové uspořádání. Je takto vložen do sítě odkazů a jimi vytvořených sousedství – zapisuje se do celého tvaru hypertextové krajky. Mezi českou a německou mutací média tak přece jen přetrvává výrazná asymetrie, jejíž překonání může být mnohem obtížnější než sjednocení kvantifikovatelných hodnot či historických faktů.

Závěr: paměť a zapomnění

„Představte si svět, kde má úplně každý přístup k veškerému lidskému poznání. Právě to my děláme.“ Takto formuloval v roce 2004 zakladatel Wikipedie Jimmy Wales v rozhovoru pro internetový portál Slashdot cíl projektu.²² Jeho věta se

22 Srov. <http://slashdot.org/story/04/07/28/1351230/wikipedia-founder-jimmy-wales-responds>. Nahlednuto 3. 1. 2013.

stala následně motem a oficiální „vizí“ celé nadace Wikipedia Foundation, která hypertext spravuje.²³ Tato představa připomíná podobnou vizi, kterou popsal Jorge Luise Borges ve své povídce *Babylónská knihovna*. Svět zde tvoří pravděpodobně nekonečná knihovna, která stejně jako v představě zakladatele Wikipedie obsahuje veškeré lidské vědění. Pokud shrneme výsledky této studie, zjistíme, že jsme se na všech úrovních tvorby hypertextu současně setkávali i s mechanismy vylčení, tedy z perspektivy utopické vize Jimmyho Walese – zapomnění.

V první části se do centra pozornosti dostalo samotné vyjednávání autorů, střetávání jednotlivých názorů a mechanismy, jimiž zde na nejjednodušší úrovni vzniká výsledná podoba wikipedických článků. V souvislosti s obtížným tématem odsunu/vyhnání se zde objevil významný fenomén cenzury, která paradoxně vychází z volné soutěže partikulárních perspektiv. Při hledání možného zdroje těchto mocenských mechanismů se ukázalo, že společenství uživatelů není homogenní, ale rozpadá se do několika skupin. Právě jejich různé motivace vstupovat do mediálního prostoru a rozdílné sociální zakotvení ve společnosti jádrových uživatelů vytváří tyto trvale asymetrické šance pro uplatnění při vyjednávání.

Abychom vysvětlili skutečnost, že téma odsunu/vyhnání regionální a holistické národní dějiny ignorují, zatímco úzce tematicky profilované články naopak výrazně fetišizují, bylo třeba ohledat rozdílný vztah vyprávění a identity u jednotlivých žánrů dějepisného vyprávění. Tím ale již došlo k nenápadnému obrácení perspektivy zkoumání. Záměnou hlediska autora a autorství za hledisko čtenáře a recepce vystoupila na povrch textová rovina média. Zde se ukázal být významným posun oproti ostatním médiím ve vysoké míře volného překládání a parafrázování textů napříč jazykovými mutacemi. Intenzivní intertextová směna mezi českou a německou mutací média by případně mohla vést k většímu uznání plurality národních výkladových rámců uvnitř národních tradic. Toto přibližování je ale podmíněno komplementárním procesem unifikace partikulárních pamětí.

Konečně také malá sonda do roviny celého tvaru sítě odhalila významné překážky, které stojí v cestě pochopení a dialogickému uznání různých partikulárních výkladů minulosti. Výrazně asymetrické uspořádání článků a odkazů v německém a českém výkladu dějin německého obyvatelstva na území Českých zemí dává tušit, že právě již tato struktura předem zčásti determinuje výklad dějin uvnitř hypertextu a s ním i názor čtenáře.

23 Srov. <http://wikimediafoundation.org/wiki/Vision>. Nahlédnuto 3. 1. 2013.

Zdá se tedy, že „vyrovnávat se s minulostí“ zde vždy současně znamená zapomínat, a to na všech úrovních vyjednávání. Protože je ale jakýkoli pokus zachytit minulost vždy nutně odkázán na určité médium, je třeba rozšířit tuto výpověď na veškerá média reprezentující dějiny. Teprve podřízením se určité ekonomii, pravidlům, konvencím a žánrům média se zakládá možnost být reprezentován. Médium se rozpouští ve zprávě a stává se její součástí. Každé médium, které je v tomto případě třeba chápat ne jako pouhý materiální nosič, nýbrž jeho celou komunikační instituci, jejíž součástí je i očekávání čtenářů, stejně jako konvence autorství, má tedy svoji vlastní ekonomii distribuce vzpomínky a zapomnění.